the translation process; forming lengthy phrases with a large number of nouns in objective cases, which makes them awkward and incomprehensible; unwarranted bureaucratic language.

Key words: *meaning, translation, psychosocial support, sentence, word combination, transcoding, transformation.*

УДК 821.161.2-1.09Стус

Д. О. Чистяк

КОСМОЛОГІЧНА КОНЦЕПТОСИСТЕМА В ПОЕЗІЇ В. СТУСА

Статтю присвячено аналізу космологічної символіки в поетичній творчості видатного українського поета В. Стуса. Виділяються базові структури міфопоетичної картини світу автора, моделюється структурно-семантичне ядро художнього семіозису. Визначаються ключові поетичні формули та їхнє концептуальне навантаження.

Ключові слова: *символ, концепт, міф, символізм, космологія.*

У філологічній науці та суміжних наукових дисциплінах зростає зацікавлення до виявлення структурних і семантичних зв'язків, спроектованих у мовній системі особливостями міфологічного світовідчуття. Останнім часом активізуються актуальні дослідження мовних картин світу, етнічних концептосфер і «міфів етносу», які розкривають специфіку взаємодії мовних явищ через аналіз різних рівнів семіосфери культури, розглянутих в міфопоетичному аспекті у працях П. Брюнеля, О. Веселовського, М.-К. Гюе-Брішар, Ж. Дюрана, М. Еліаде, Р. Жірара, І. Зварича, О. Колесника, О. Косарєва, Н. Лисюк, Є. Мелетинського, А. Слухай, Н. Слухай, В. Топорова, І. Франк-Каменецького, Н. Фрая, О. Фрейденберг та ін. У цьому контексті перспективним видається поширення запропонованої нами методики аналізу [5; 6] давньогрецького міфологічного інтертексту у франкомовному художньому тексті на ширші текстові масиви, передусім на дослідження художньої мови представників українського символізму, що дозволить розпочати вирішення проблеми космологічної семантики в художньому тексті. **Метою** даної статті є моделювання вербалізації космогонічної картини світу в поетичних текстах видатного українського поета В. Стуса, адже комплексний розгляд його космологічної картини світу у філологічній науці досі не проводився (виняток становлять праці І. Маленького [1] та В. Саковця [2], проте в них наявні елементи літературознавчого аналізу без чіткого дослідження мовного матеріалу) з позицій пост-симолістської інтерпретації символічного коду семіосфери культури.

Розглянуто поетичні тексти збірки Василя Стуса (1938–1985) «Зимові дерева» (114 віршів, понад 19 200 слововживань, 169 слововживань у середньому в вірші) та книги «Вибрані твори» (300 віршів, понад 36 000 слововживань, 120 слововживань у середньому в вірші). Нижче подані лише найбільш показові приклади.

Концептуальна формула поетичного тексту «Куріють вигаслі багаття…» [3, с. 13] виразно космологічна: ВОГОНЬ (*Куріють вигаслі <u>багаття</u>*) – ЗІРКИ (*собаки виють <u>до зірок</u>*) – РІЧКА, МІСЯЦЬ (опозиція ВЕРХНЬОГО АСТРАЛЬНОГО і НИЖНЬОГО ВОДНОГО СВІТІВ: *<u>а в річці місяць</u>, мов латаття*) – НЕБО (*як цятка сяєва <u>небес</u>*) –

РАЙ (*над райські кущі в пригри снів*) – ЗЕМЛЯ, СОНЦЕ (опозиція СЕРЕДНЬОГО ЗЕМНОГО і ВЕРХНЬОГО АСТРАЛЬНОГО СВІТІВ: *той день, як від земної тверді // найперше сонце відійшло*) – ЧИСЛО (*ще нерозгадане число*). Останній із вербалізованих концептів указує на ідеологію піфагореїзму, що, поряд із ідеєю космологізму музики, розвивав думку про універсальність ЧИСЛА.

Інші поезія «Осліпле листя відчувало яр…» [3, с. 26] містить концептуальну формулу (СВІТОВЕ) ДЕРЕВО–ВОГОНЬ (концептуальна опозиція, що сягає концепту ПЕРШОЕЛЕМЕНТИ БУТТЯ: *Осліпле листя відчувало яр*), ВОГОНЬ–ВОДА (*і палене збігало до потоку*), ШЛЯХ (*брело стежками, навпрошки і покотом*), ВОДА, НИЗ–ВОГОНЬ (*донизу, в воду – загасить пожар*), ДЕРЕВО (варіант ЛІС)–ВОГОНЬ (У лісі рівний голубий вогонь // гудів і струнчив жертвенні дерева), РАЙДУГА (Зібравши літніх райдуг оберемок), ВІТЕР (просторив вітер білу хоругов), ДЕРЕВО–ВІТЕР (Осамотілі липи в вітрі хрипли), ЛЮДИНА (психологічний паралелізм: *і плакала за втраченим вінком // юначка, заробивши на горіхи <...> так юна породілля стане матір'ю // в своєму щасті і в ганьбі своїй*), ДЕРЕВО–ВОДА–ВОГОНЬ (*Схилились осокори до води, // на шум єдиний в лісі. Яр вирує*). Специфіка концептуальної структури розгляданого тексту – послідовна вербалізація не стільки окремих міфокосмологічних концептів, скільки їхніх опозиційних пар (ДЕРЕВО-ВОГОНЬ, ВОГОНЬ–ВОДА, ДЕРЕВО–ВІТЕР) і навіть тріад (ДЕРЕВО–ВОДА–ВОГОНЬ), що репрезентують ПЕРШОСТИХІЇ. Уявлення про першостихії, як відомо, найбільш деталізоване в міфологічній космогонії Стародавньої Греції і Стародавнього Китаю.

АСТРАЛЬНИЙ СВІТ і його творець БОГ вербалізовані в поетичному тексті «Жовтий місяць, а ще вище – крик твій…» [3, с. 27]: МІСЯЦЬ (*Жовтий місяць, а ще вище – крик твій*), БОГ (*а ще вище – той*), ЗІРКИ (*хто крізь зорі всі твої молитви // пересіяв, мов на решето*), НЕБО (*він, німуючи, відкрився в тверді*), КОНІ (медіатори між світами: *він промовив: радісні комоні // випущені з стаєнь правітця*), ШЛЯХ (*радісну стежу вам прокопитять*), ЗЕМЛЯ (*і заграє обраділий степ...*), СОНЦЕ (*А світання золоте обіддя // котиться, округле і пусте*). У розгляданому тексті детальна вербалізація ВЕРХНЬОГО, а саме АСТРАЛЬНОГО СВІТУ (НЕБО, СОНЦЕ, МІСЯЦЬ, ЗІРКИ) протиставлена значно менш виразній вербалізації СЕРЕДНЬОГО СВІТУ (ЗЕМЛІ). Опозицію допомагають зняти МЕДІФАТОРИ МІЖ СВІТАМИ – КОНІ і ШЛЯХ. БОГ указує на включення елемнентів християнського світогляду в дохристиянську з походження міфопоетичну космологію.

На ідею психологічного паралелізму спирається космологізм поетичного тексту із циклу «Забуттям», ІІІ [3, с. 31]. Тут ЛЮДСЬКА ДУША і ДУХОВНІСТЬ протиставлені ВІЧНОСТІ й зіставленні з НИЖНІМ (підземно-водним) СВІТОМ: *Ще підсліпі вікна // за тисячі проминулих літ // не витворили своєї духовності. // Ще людська душа // дрижить, як море, // в незручній западині екзистенції*. Цілісну міфопеоетичну космологію репрезентує поетичний текст «Справляю в лісі самоту…» [3, с. 45]. Тут ЛІС, ДЕРЕВО – медіатор між ВЕРХНІМ і НИЖНІМ СВІТАМИ: *Справляю в лісі самоту. // Берези у воді по горло, // мов риби, тріпаються, чорно // в очах. І ластівка проворна // вгорі прокреслює мету*. ДЕРЕВА теріоморфізовані (*Гривасті сосни, як пантери, // спокійні в люті*). ПОЕТ, наче первісний МАГ, відкриває СВІТ і веде з ним діалог (*Агу – агов! Блакитний світе! <...> І відкриваю світ – не так я?*). У першому й ідентичному йому останньому рядкові тексту (*Справляю в лісі самоту*) реактуалізована язичницька ідея лісу як священного храму, місця таємних обрядів.

Особливої аналітичної уваги потребує поетичний текст «Накликання дощу» [3, с. 55], де запропоновано художню реконструкцію трипільської ідеології.

Сама назва експліцитно вказує на МАГІЧНУ ДІЮ. Вербалізовані концептуальні опозиції СОНЦЕ–ВОДА, ВОДА–ВОГОНЬ (*Трипільських сонць шалена коловерть // волого ллється у трипалі руки // богів поганських. Спопелілі круки // розлітані круг ватрища пожертв*). У зазначеному контексті ЖЕРТВА набуває космізму (*Волів і коней на кострі димлять // патрошені гніді й круглі туші, // і лопаються лунко, як гладущики, // обезголосені тіла закланні*). Ключовими є концепти БОГИНЯ й МАГІЯ – обіграно суголосся лексем чари «магія» і чари «посудини для пиття» (*В гінких руках мовчазних рожаниць // високі чари, димом прокіптявілі. // І рветься зойк, високий до нестями, // тугими борлаками кобилиць. // Кружляє ватрище в рухливім колі чар, // простерті чари вкручуються в простір, // мов пасма дощові, долоні гострі // жіночою колишуться печаллю*). Божествами виступають НЕБО і ДОЩ (*Сколінені мужі і ниці пахолки // німотні руки перед себе рвуть. // І неба молять і дощу зовуть*), інші об'єкти АСТРАЛЬНОГО СВІТУ (*окляклі круг багаття, ніби пакілля. // Чотири сонця відгорять вгорі, // чотирикрилий день відмайоріє*), а також НІЧ і ЛІС – час і місце виконання священних ритуалів (*Загрузнуть в ніч язичницькі бори*). Обіграно суголосся лексем горіти і гора (*відгорять вгорі*), вербалізований прецедентний концепт чотири сонця (розвинутий у *чотирикрилий день*), що сягає насиченого язичницькою символікою «Слова о полку Ігоревім».

Космологічна поезія «Потоки» [3, с. 66–72] актуалізує архаїчні уявлення про катастрофічне порушення космічного ПОРЯДКУ (*Чи дружба сфер – і неба, і землі – // зоветься лихоліттям, я не знаю*), АПОКАЛІПСИСУ (*І зорі в фіолетовому небі? // Ще ти казав: це колір божевілля // і судної доби. Немає суду, // та вже заходить щось. Немов на дощ*) й у цьому контексті включення ЛЮДИНИ, ДУШІ до світобудови (*Півнеба гоготіло в наші душі. // Земна півкуля брижилась од жару, // і півдуші ті спогади приспали, // і півсебе услід за сном пішло*) та до вічного потоку ЧАСУ (*Таж від народження берем // правічний гріх собі на душу <...> Всі прогріхи минулих душ, // напевне, ще від неоліту // ввійшли у серце, оповите // гріховністю. Його не руш, // його не руш, бо протече, // печерними дмухне димами, // котрі збиралися віками, // туманячи твоїх очей // голодні пройми*). Містичний настрій ЗИМИ, НОЧІ, ТУМАНУ, протиставленого ЗОРІ, СОНЦЯ в опозиції до ТЕМРЯВИ (тут – імпліцитній), МОВЧАННЯ в опозиції до СЛОВА вербалізовані в поезії «Не можу я без посмішки Івана…» [3, с. 89]: *Не можу я без посмішки Івана // оцю сльотаву зиму пережить. // В проваллях ночі, коли Київ спить, // а друга десь оббріхують старанно, // склепить очей не можу ні на мить, // він, як зоря, проміниться з туману, // але мовчить, мовчить, мовчить, мовчить. // Ні словом не озветься. Ані пари // із уст. Вусате сонечко моє! // Несуть тобі три царіє со дари // скапарене озлоблення своє.*

Ідеї антропоморфізації ВСЕСВІТУ (*Море – // чорна грудка печалі; і стогін стихії // туманом важким облягло*), з одного боку, і порушення космічного ПОРЯДКУ (*і в воду // падає з кручі земля*), з другого боку, вербалізовані в поетичному тексті «Море – чорна грудка печалі…» ([3, с. 115]. Епічна картина архаїчного космосу вербалізована в поезії «Варіяція» [3, с. 116], де похмура холодна ОСІНЬ, ЧОРНИЙ ПТАХ надають негативної конотації концептам ДЕРЕВО, ЗЕМЛЯ: *Незграбно ворон кружеля, // незграбно кружеляють сосни, // і кружеляє безголоса // осіння крижана земля. // Промерзлий крик гаптує пні.* ВСЕСВІТ антропоморфізований (*в пониззі – сніжні кучугури – // як грудка виснажених снів, // білясто-білих од зажури; І кружеляв зболілий ліс*), орнітоморфізований (*Тріпоче небо голубом // в кущистім лісовім надбрів'ї... // А шляхом шастали сузір'я, // і на вибоях ув обіймах // стенались, клацали очима*). У поетичному тексті «Молочною рікою довго плив…» [4, с. 81] ЧУМАЦЬКИЙ ШЛЯХ (*Молочною рікою довго плив*) поєднує ВЕРХНІЙ СВІТ (НЕБО)

з НИЖНІМ (ВОДА – *об мене бились білостегні риби*, ПІЗЕМНИЙ СВІТ – *а попід кручу зяяв чорний рів*), ВСЕСВІТ антропоморфізований (*стояв нестерпний світ, як круча здиблений*).

Синтез язичницького і християнського світобачень вербалізує поетичний текст «Мені зоря сіяла нині вранці…» [4, с. 94], співвідносячи ЗОРЮ і БЛАГОДАТЬ, ВІЧНІСТЬ і ВОГОНЬ: *Мені зоря сіяла нині вранці, // устромлена в вікно. І благодать – // така ясна лягла мені на душу // сумирену, що я збагнув блаженно: // ота зоря – то тільки скалок болю, // що вічністю протятий, мов огнем.* Епічна ритміка увиразнює вербалізацію космологічних концептів у поетичному тексті «Вороння пролетіло в сусіднім вікні…» [4, с. 109]. Негативну естимацію вербалізують ЧОРНИЙ ПТАХ, ВОГОНЬ (*Вороння пролетіло в сусіднім вікні, // наче груддя біди в вечоровім огні*), НІЧ, ВОДИ (*Літа без зелен-садів, // коридори ночей обгорілих і днів // попідпалених, весни, де води ревуть*), визначаючи ДОЛЮ (*наче помахи долі: нещасний, дивись, // як червоно і чорно твої пойнялись // роки сховані. <...> Доля спить, обіклавшись ножами*) і ШЛЯХ (*і гримить бездоріжжя, назначує путь // порозгаслими геть калюжами*).

Текст «По чорних водах човен мій поплив…» [4, с. 120] вербалізує концепти НИЖНЬОГО СВІТУ (*По чорних водах човен мій поплив*), ПЕРВІСНОГО ХАОСУ *(і вже не видно ні землі, ні неба. // Зайшло на бурю. Мабуть, так і треба, // щоб ти себе в цій теміні згубив, // щоб хоре серце горем досадив, // скорившись волі лютого Ереба. // Пливи ж, мій човне, далі. Перед тебе // ще стільки є настрашливих світів. // Не заглядайся в моторошні хвилі // і не чекай, що в чорному знесиллі // ти виміряєш горя глибину*), яким протиставлені ДУША-ВІТРИЛО-ВІТЕР-СВІТЛО (*ще майорить душа, немов вітрило, // котрому вітер обриває крила, // вона ж провидить далеч осяйну*). На серії космологічних опозицій побудований поетичний текст «Як тихо на землі! Як тихо…» [4, с. 185]. Протиставлені ЗЕМЛЯ – НЕБЕСА (*Як тихо на землі! Як тихо! // І як нестерпно – без небес!*), УМЕРТИ – ВОСКРЕСНУТИ (*Пантрує нас за лихом лихо, // щоб і не вмер і не воскрес*), ДІЛ – ГОРА (*Ця Богом послана Голгота // веде у паділ, не до гір*), ПЕЧАЛЬ – РАДІСТЬ (*Та мури, мов із мертвих всталі, // похмуро мовили: чекай, // ще обрадіє із печалі // твій обоюдожалий край*). Протиставлення вербалізовані й у поезії «Плач, небо, плач і плач. Пролий невтримне море…» [4, с. 234]: НЕБО – МОРЕ, медіатором між якими виступає ДОЩ (*Плач, небо, плач і плач. Пролий невтримне море // тонкоголосих вод і серце одволож*), МИНУЛЕ – СЬОГОДНІ – МАЙБУТНЄ (*Плач, небо, плачі плач. Минуле не вернути, // сьогодні згибіло, майбутнього нема*). СЕРЦЕ – універсальний медіатор між просторовими і часовими опозиціями ВСЕСВІТУ (*Щось на душі лежить, чого повік не збути // ні з серця вирвати несила. Задарма*).

Підводячи підсумки аналізу космологічної символіки в поетичних текстах В. Стуса, слід зауважити, що КОСМОС у його текстах структурований як у ПРОСТОРІ (НЕБО–МОРЕ, медіатор – ДОЩ), так і в ЧАСІ (МИНУЛЕ–СУЧАСНЕ–МАЙБУТНЄ). Пізнання ВСЕСВІТУ поет здійснює за допомогою серії бінарних опозицій: ПОРЯДОК–ХАОС, ВЕРХНІЙ СВІТ–НИЖНІЙ СВІТ, ВОГОНЬ–ДЕРЕВО, ВОГОНЬ–ВОДА, ПЕЧАЛЬ–РАДІСТЬ, СМЕРТЬ–ВОСКРЕСІННЯ. Перспективним видається компаративний аналіз космологічної картини світу в поезії В. Стуса із прецедентними текстами українських і зарубіжних поетів-символістів, а також пошук спадкоємності в діахронічному аспекті з послідовниками творчості цієї визначної фігури у вітчизняному письменстві XX століття.

Список використаної літератури

1. Маленький І. Космологія людської особистості і духу у взаємовіддзеркалених всесвітах Василя Стуса / І. Маленький // Сучасність. – 2004. – № 1. – С. 120–137 ; Malenkyi I. Kosmolohiia liudskoi osobystosti i dukhu u vzaiemoviddzerkalenykh vsesvitakh Vasylia Stusa / I. Malenkyi // Suchasnist. – 2004. – № 1. – S. 120–137.

2. Саковець С. П. Хаос та космос як елементи космогонічного міфу Василя Стуса / С. П. Саковець // Наукові записки [Національного університету «Острозька академія»]. Сер. : Філологічна. – 2011. – Вип. 21. – С. 325–333 ; Sakovets S. P. Khaos ta kosmos yak elementy kosmohonichnoho mifu Vasylia Stusa / S. P. Sakovets // Naukovi zapysky [Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia»]. Ser. : Filolohichna. – 2011. – Vyp. 21. – S. 325–333.

3. Стус В. Зимові дерева / В. Стус. – Брюссель : Література і мистецтво, 1970. – 206 с. ; Stus V. Zymovi dereva / V. Stus. – Briussel : Literatura i mystetstvo, 1970. – 206 s.

4. Стус В. Вибрані твори / В. Стус. – Донецьк : ТОВ ВКФ БАО, 2008. – 352 с. ; Stus V. Vybrani tvory / V. Stus. – Donetsk : TOV VKF BAO, 2008. – 352 s.

5. Чистяк Д. О. Лінгвоміфопоетичний аналіз художнього тексту : навч. посіб. / Д. О. Чистяк. – Київ : Журнал «Радуга», 2015. – 138 с. ; Чистяк Д. О. Лінгвоміфопоетичний аналіз художнього тексту : навч. посіб. / Д. О. Чистяк. – Київ : Журнал «Радуга», 2015. – 138 с.

6. Чистяк Д. Міфопоетична картина світу в бельгійському символізмі : моногр. / Д. Чистяк. – Київ : Журнал «Радуга», 2016. – 272 с. ; Chystiak D. Mifopoetychna kartyna svitu v belhiiskomu symvolizmi : monohr. / D. Chystiak. – Kyiv : Zhurnal «Raduha», 2016. – 272 s.

Стаття надійшла до редакції 30.04.2018.

D. Chystiak

COSMOLOGICAL CONCEPTUAL SYSTEM IN THE POETRY OF VASYL STUS

The article is devoted to the analysis of the cosmological symbolism in the poetic writing of the prominent neo-symbolist Ukrainian writer Vasyl Stus. Basic structures of the mythopoeic worldview generating original conceptual system verbalized in his texts are delimited. The nuclear structures of semiosis are modeled. Key poetic formulas that attest the original structuring of the worldview of the artistic conceptualization are delimitated. The poetic expression in the symbolist texts by Vasyl Stus is determined by the characteristics of the Ancient Slavonic mythological substratum, contaminated with the folkloric tradition as well as the literary tradition of his epoch and projected in the individual perception of the dialectics of the HUMAN and the COSMOS with the searching of the harmonization by the mediation of the UPPER WORLD and the EARTH for the cosmism of the CHAOS. The analysis of the poetic texts by V. Stus attests that the COSMOS in his conceptual sphere is modeling the SPACE (oppositions SKY vs SEA with the mediator RAIN) and the TIME (PAST, PRESENT, FUTURE). The understanding of the UNIVERSE is depicted by the series of binary oppositions COSMOS vs CHAOS, UPPER WORLD vs EARTH, FIRE vs TREE, FIRE vs WATER, JOY vs SORROW, DEATH vs RESURRECTION. These concepts generate the series of poetic formulas that are formulating the nuclear structures of the semantic paradigms of the conceptual system that reveals the author's worldview and reflects the archaic mythological substratum in the poetic texts by V. Stus. These structures involve the different stadiums of the mythological precedent texts that could be interpreted by folkloric narration as well as by the proto-literary textual massive (such as the Ancient Slavonic epic traditional texts). At the same time that would be important to research synchronic correlates of the textual conceptualization in the intertextual or intersemiotic

relations with the poetry of V. Stus generating the original semiotic contexts of his narrative poetics. It seems reasonable to perform the comparative analysis of the cosmological system of V. Stus and those of the precedent representatives of Ukrainian and European symbolist movement to observe the diachronic evolution of the symbolist conceptual sphere in the writings of different periods.

Key words: *concept, symbol, cosmology, myth, symbolism.*

УДК 811.133.1'367

Н. В. Шемякіна

ОСОБЛИВОСТІ АКТУАЛЬНОГО ЧЛЕНУВАННЯ ВСТАВНИХ РЕЧЕНЬ, ЯКІ ПЕРЕДАЮТЬ СЛОВА АВТОРА

У статті розглядаються комунікативні особливості (тематична та рематична структура) вставних речень – слів автора на матеріалі сучасної французької преси. Речення, що аналізуються, характеризуються ускладненою структурою, що включає в себе широко вживані прикладки, відносні речення з займенником «qui», дієприкметникові, дієприслівникові та інфінітивні конструкції, а також їх комбінації. Безсумнівно, функціональна перспектива таких речень стає більш складною. Крім того, виділено еліптичні моноремні конструкції. Контекст також стає одним із факторів, що ускладнює актуальне членування таких речень.

Ключові слова: актуальне членування, конструкція «пряма мова + слова автора, зворотний порядок слів, ускладнене речення, французька публіцистика.

Проблемі актуального членування (далі АЧ) приділяли увагу як зарубіжні, так і вітчизняні дослідники, Ф. Данеш [7], В. Матезіус [3], Є. А. Реферовська [4] Н. А. Слюсарева [5] та ін. Необхідно відзначити, що це питання досить ґрунтовно розроблене на матеріалі англійської, іспанської, німецької мов, проте комунікативна функція французького речення досліджена ще недостатньо, особливо в мові преси. Можливо, однією з причин цього є те, що французькій мові властивий стабільний порядок слів та труднощі АЧ в мовах аналітичної будови. Проте, треба зазначити, що вже перші спроби аналізу простого і складнопідрядного речень [6] спростували цю думку.

Метою статті є аналіз комунікативної організації вставного речення – слів автора в рамках конструкції «пряма мова + слова автора», на матеріалі французької публіцистичної преси, де вставне речення характеризується ускладненою структурою. **Завданням** статті є вивчення можливостей функціональної перспективи змісту основних типів постпозитивних вставних речень, спираючись на контекст, лексичні та граматичні фактори, протиставлення тотожного та відмінного.

Актуальність дослідження зумовлена загальною спрямованістю сучасних лінгвістичних досліджень на аналіз функціонування мовних одиниць з урахуванням їхніх комунікативно-прагматичних можливостей. Дослідження є актуальним ще й тому, що вставні речення, які передають слова автора, аналізуються в мові преси, одному з основних засобів інформації та впливу на суспільство.

Відомо, що АЧ передбачає бінарне членування на тему і рему, визначення яких дослідники дають по-різному. Найбільш прийнятне формулювання, на наш погляд, дає